

LANGKAH PENCEGAHAN SARS¹

Irwan bin Mohd Subri², Abdul Manan bin Ismail³, Arif Fahmi bin Md Yusof⁴, Syed Ahmad Tarmizi bin Syed Omar⁵ & Mohd Fauzi bin Mohd Amin⁶

ABSTRAK

Wabak SARS yang melanda seluruh dunia menimbulkan suasana takut kerana ia sejenis virus berbahaya yang boleh membawa maut jika tidak dirawat dengan segera. Pelbagai cara telah diambil oleh negara-negara yang dilanda wabak ini termasuk Malaysia bagi mencegah wabak ini dari terus menular. Kes ini membincangkan berkenaan langkah-langkah pencegahan yang wajar diambil dalam menangani wabak SARS. Seterusnya ia juga membincangkan adakah langkah-langkah pencegahan ini menepati masalah syarak atau tidak.

Kata kunci: SARS, pencegahan, wabak, virus, Malaysia

¹ Kajian Kes ini telah ditambahbaik hasil daripada penyelidikan yang bertajuk "Pencegahan SARS" (Kod: P (1)/B/2003) di bawah biaya Universiti Sains Islam Malaysia.

² Pengarah, Institut Pengurusan dan Penyelidikan Fatwa Sedunia (INFAD), Universiti Sains Islam Malaysia. irwan@usim.edu.my

³ Pensyarah Kanan, Fakulti Syariah dan Undang-Undang, Universiti Sains Islam Malaysia.

⁴ Pensyarah Kanan, Fakulti Syariah dan Undang-Undang, Universiti Sains Islam Malaysia.

⁵ Pensyarah, Fakulti Pengajian Quran dan Sunnah, Universiti Sains Islam Malaysia.

⁶ Prof. Madya, Fakulti Pengajian Quran dan Sunnah, Universiti Sains Islam Malaysia.

ABSTRACT

SARS epidemic that swept around the world gave a fear that it is a dangerous virus that can be fatal if not treated immediately. Various ways have been taken by the countries affected by the epidemic, including Malaysia, to prevent the epidemic from spreading further. This case discusses the preventive steps to be taken in dealing with SARS. Next, it also discusses whether these preventive steps conform to Islamic masalah or not.

Keywords: SARS, prevention, disease, virus, Malaysia

PENDAHULUAN

Seorang lelaki warga Malaysia yang merupakan mangsa pertama wabak merbahaya Sindrom Pernafasan Akut Teruk (SARS) telah meninggal dunia di Hospital Kuala Lumpur pada 30 Mac 2003 (Arshad Khan, 2003). Sejurus kemudian Timbalan Ketua Pengarah Kesihatan Malaysia (TKPK), Datuk Dr. Ismail Merican menerima panggilan daripada Menteri Kesihatan Datuk Chua Jui Meng, agar menggandakan usahanya bagi membendung wabak SARS daripada terus menular keseluruh negara.

Setelah menerima arahan daripada Datuk Chua, TKPK mengeluh panjang sambil matanya yang merah merenung kepada timbunan fail di atas meja. TKPK mula mengimbas kembali fakta dan kronologi SARS yang dikendalikannya.

FAKTA SARS

SARS adalah singkatan kepada *Severe Acute Respiratory Syndrome* atau dalam bahasa Melayunya “Sindrom Pernafasan Akut Teruk”. Ia adalah penyakit pernafasan berjangkit yang disebabkan oleh virus coronavirus dan biasanya boleh membawa maut akibat radang paru-paru (<http://www.cdc.gov/sars/about/fs-SARS.html> & <http://www.medicalnewstoday.com/articles/7543.php>).

SARS dibahagikan kepada dua kategori; pertama, kes yang disyaki iaitu pesakit yang mempunyai gejala seperti demam panas melebihi 38 darjah Celsius, satu atau lebih gejala pernafasan seperti batuk dan

Langkah Pencegahan SARS

sukar bernafas akibat pernah berhubung dengan pesakit SARS dalam tempoh 10 hari dari mula timbul gejala atau pernah melawat kawasan yang dilaporkan terdapat kes SARS dalam tempoh 10 hari dari mula timbul gejala.

Kedua, kes kemungkinan iaitu kes yang disyaki dengan X-ray yang menunjukkan perubahan radang paru-paru atau *Respiratory Distress Symptom* atau seseorang yang mempunyai penyakit respiratori yang menyebabkan kematian dengan pemeriksaan bedah siasat menunjukkan patologi *Respiratory Distress Syndrome* tanpa sebab yang diketahui (<http://www.medic.uum.edu.my/sars1.htm>).

Tanda-tanda jangkitan SARS ialah seperti demam panas yang tinggi (lebih 38 darjah Celsius). Selain itu ada juga yang mengalami sakit otot, pening, batuk kering dan sakit tekak. Kebanyakan kes dikesan selepas mereka dijangkiti virus misteri yang menyebabkan pneumonia dan selsema. Sekitar 10 hingga 20 peratus pesakit yang dijangkiti SARS akan menghadapi demam teruk, dengan ramai mendapat rawatan rapi dan memerlukan bantuan pernafasan. Separuh daripada peratusan itu akan maut. Manakala 80 hingga 90 peratus pesakit akan pulih dengan sendiri dalam tempoh seminggu jika mendapat rawatan awal (Mohd Shahar Akashah, 2003).

Gambar 1: Kajian dan Penyelidikan

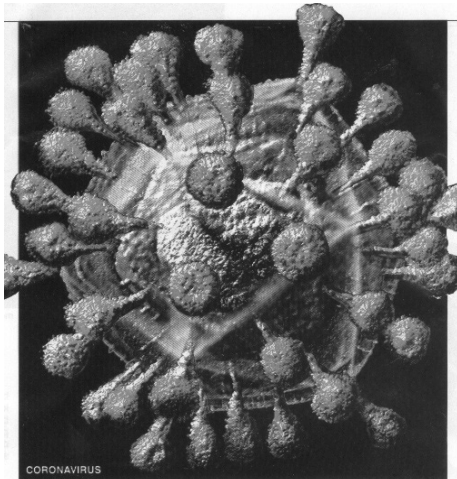
Kajian dan penyelidikan terus dijalankan untuk mengesan SARS oleh Pertubuhan Kesihatan Sedunia (Raihanah Abdullah, 20 April 2003).

SARS bermula dari bahagian selatan Wilayah Guandong di China pada November, 2002. Bagaimanapun, China merahsiakan perkara itu daripada pengetahuan dunia. Dunia hanya mengetahui kewujudan SARS apabila misteri kewujudan virus itu mula dibongkar setelah pakar penyakit berjangkit Pertubuhan Kesihatan Sedunia (WHO), Dr. Carlo Urbani meninggal dunia selepas mengendalikan seorang pesakitnya Johnny Cheng yang berusia 48 tahun.

Pesakit itu, telah dimasukkan ke di Hospital French Hanoi, Vietnam, selepas berada di Vietnam selama tiga hari. Sebelum itu, beliau telah melawat Hong Kong (Rohana Man, 2003). Dr. Carlo, pakar epidemiologi dari Itali meninggal dunia sebulan selepas mengendalikan Johnny Cheng yang dijangkiti virus ini (Najibah Hassan, 2003). Ini kes SARS yang pertama dilaporkan di Hanoi, Vietnam pada 26 Februari 2003 (Berita Harian, 29 Mac 2003). Kes inilah yang membuka mata dunia bahawa SARS bukan penyakit pneumonia yang biasa ditemui (Rohana Man, 2003).

Selain Dr. Carlo, 33 orang kakitangan hospital terbabit turut dijangkiti SARS. Dalam tempoh 11 hari kemudian, seorang lagi pakar perubatan, Dr. Ong Hok Su yang berkhidmat di Hospital Tan Tock Seng, Singapura dilaporkan meninggal dunia. Enam hari berikutnya, seorang pembantu jururawat di Filipina yang pernah bekerja di rumah orang-orang tua di Toronto, Kanada pula meninggal dunia (Najibah Hassan, 2003).

Gambar 2: Virus SARS Dilihat Dengan Mikroskop Elektron

Coronavirus
(Rohana Man, 2003)

Langkah Pencegahan SARS

Penyelidik di Hong Kong menunjukkan sel virus SARS di sebuah hospital di negara itu (www.jhpk.gov.my)

Wabak SARS kemudiannya terus merebak ke Hong Kong dan tempat-tempat lain diseluruh dunia. Wabak ini dipercayai berpunca daripada *coronavirus* jenis baru. Virus ini apabila dilihat di bawah mikroskop elektronik, bentuknya hampir bulat dan mempunyai banyak struktur jejari yang mengelilingi permukaannya. Zarah coronavirus berukuran antara 60 hingga 220nm (nanometers atau berbilion meter) manakala saiznya kurang daripada 0.0003mm. Virus ini hanya menjangkiti dan membiak dalam sel hidup sahaja (Rohana Man, 2003).

SARS mudah berjangkit bagi mereka yang mempunyai hubungan rapat dengan individu yang dijangkiti SARS ataupun pernah melawat (dalam jangkamasa 10 hari) negara-negara bermulanya SARS ini. Virus ini boleh tersebar secara langsung atau tidak langsung. Penyebaran secara langsung ialah melalui titisan kecil di udara apabila seseorang yang dijangkiti itu bersin atau batuk. Manakala secara tidak langsung ialah menggunakan tandas yang digunakan oleh mereka yang telah dijangkiti. Ia juga boleh “ditinggalkan” di dalam lif oleh mereka yang telah dijangkiti. Namun ia tidak boleh disebar melalui hubungan kelamin (Rohana Man, 2003).

Sebahagian negara-negara Asia yang dilaporkan terjejas teruk dengan SARS ialah Thailand, Singapura, Taiwan, Filipina, Indonesia, China dan Hong Kong. Hampir sebahagian besar jangkitan SARS berlaku di Hong Kong. Manakala beberapa negara di Eropah seperti Britain, Kanada dan Jerman disyaki dijangkiti wabak yang sama (Najibah Hassan, 2003).

Gambar 3: Kajian Penyelidik di India

Penyelidik di Ranbaxy Laboratories di Bombay, India menjalankan ujian sebagai persediaan menangani wabak SARS (Raihanah Abdullah, 2003)

KRONOLOGI WABAK SARS

14 Mac 2003 (Jumaat):

- i. WHO telah mengeluarkan amaran tentang wabak SARS.
- ii. Timbalan Ketua Pengarah Kementerian Kesihatan Malaysia, Datuk Dr. Ismail Merican telah mengarahkan agar diadakan mesyuarat tergepang pada 16 Mac 2003 bagi menangani wabak ini (<http://webjka.dph.gov.my/sars/035044.htm>).
- iii. Semua klinik kesihatan, hospital dan makmal kesihatan di seluruh Malaysia diletakkan dalam keadaan berjaga-jaga bagi memantau penularan wabak pneumonia (radang paru-paru) di negara ini.
- iv. Tiada sebarang kes SARS dilaporkan di Malaysia setakat ini.
- v. Menteri Kesihatan, Datuk Chua Jui Meng telah mengeluarkan kenyataan bahawa kerajaan mematuhi saranan WHO bagi menyekat penularan penyakit itu yang kini telah menyerang Singapura (Salina Abdullah, 2003).

Langkah Pencegahan SARS

16 Mac 2003 (Ahad):

- i. Mesyuarat Jawatankuasa Kerja Teknikal telah diadakan di Unit Kawalan Penyakit, Kementerian Kesihatan Malaysia.
- ii. Bilik operasi SARS peringkat kebangsaan dibentuk.
- iii. Perkara-perkara berikut telah dikeluarkan dan diedarkan:
  - a. Garis Panduan Pemantauan.
  - b. *Frequently asked questions* (FAQ).
  - c. Kad Penanda Kesihatan.
  - d. Panduan untuk pelancong.
  - e. Panduan untuk para doktor dan pengamal perubatan.
  - f. Panduan untuk penerbangan.

17 Mac 2003 (Isnin):

- i. Menteri Kesihatan dan Ketua Pengarah Kesihatan diberi taklimat ringkas tentang situasi SARS.
- ii. Satu kenyataan akbar telah dibuat oleh Menteri Kesihatan pada pukul 12 tengahari.
- iii. Sesi taklimat ringkas untuk para Pengarah Kesihatan Negeri, wakil-wakil Kementerian Pertahanan dan badan-badan NGO yang terlibat dengan penjagaan kesihatan.

18 Mac 2003 (Selasa):

- i. Unit Perubatan telah mengadakan mesyuarat berkenaan pengurusan kes SARS.
- ii. Panduan klinikal dalam menangani kes-kes SARS telah dikeluarkan.

19 Mac 2003 (Rabu):

- i. Satu lagi taklimat tentang pengurusan kes SARS diadakan, yang dihadiri oleh Timbalan-Timbalan Pengarah Negeri, wakil Persatuan Perubatan Malaysia (MMA), Persatuan Hospital Swasta Malaysia dan Kementerian Pertahanan.

- ii. Surat Pekeliling telah dikeluarkan dan dihantar ke seluruh negeri berkenaan tanggungjawab Hospital Swasta dalam mengendalikan kes-kes SARS.

20 Mac 2003 (Khamis):

- i. Bilik Operasi SARS Kebangsaan telah mengedarkan definisi kes terbaru SARS yang dibuat oleh WHO ke seluruh negeri. Definisi kes tersebut ialah:
  - a. Kes yang disyaki (*Suspect Case*).
  - b. Kes kebarangkalian (*Probable Case*) (<http://webjka.dph.gov.my/sars/035044.htm>).

23 Mac 2003 (Ahad):

- i. Jumlah keseluruhan jangkitan SARS di sepuluh buah negara meningkat hingga 264 orang dengan 14 kematian dilaporkan. Hampir sebahagian jangkitan SARS berlaku di Hong Kong yang membabitkan 150 orang dengan dua kematian (Berita Minggu, 30 Mac 2003).

25 Mac 2003 (Selasa):

- i. Bilik Operasi SARS Kebangsaan telah menerima faksimili dari Konsulat Malaysia di Hong Kong yang mengandungi senarai warga Malaysia yang berada di Hotel Metropole, Kowloon, Hong Kong dalam tempoh 18 hingga 25 Februari 2003.
- ii. Maklumat terperinci individu-individu yang tersenarai telah difaks ke semua Jabatan-Jabatan Kesihatan Negeri untuk tindakan lanjut.

26 Mac 2003 (Rabu):

- i. Isu tentang situasi SARS dibincangkan dalam mesyuarat Pasca Kabinet Kementerian Kesihatan.

28 Mac 2003 (Jumaat):

- i. Empat pegawai kanan Kementerian Kesihatan melawat Singapura. Mereka ialah Dr. Hassan Abd Rahman, Dr. Christopher Lee, Prof. Dr. Chua Kaw Beng dan Matron Norhayati dari Unit Penyakit

Langkah Pencegahan SARS

Berjangkit Hospital Kuala Lumpur (<http://webjka.dph.gov.my/sars/035044.htm>). Tujuannya ialah untuk mengumpul maklumat berkaitan pendekatan klinikal sebagai persediaan bagi kes seumpama itu di Malaysia (Mohd Shahar Akashah, 2003).

29 Mac 2003 (Sabtu):

- i. Menteri Kesihatan; Datuk Chua Jui Meng berkata, kementeriannya mengesahkan belum lagi menerima kes yang melibatkan penyakit yang dibawa oleh virus SARS dan melibatkan kematian di Malaysia (Mingguan Malaysia, 30 Mac 2003).
- ii. 13 negara disahkan mempunyai kes SARS dengan jumlah keseluruhan 1408 kes dan 53 kematian (Berita Harian, 29 Mac 2003).

30 Mac 2003 (Ahad):

- i. Ketua Pengarah Kesihatan mengadakan mesyuarat dengan Pegawai-Pegawai Kesihatan Negeri Perak, Kelantan, Johor, pakar-pakar Penyakit Berjangkit, universiti-universiti (Universiti Kebangsaan Malaysia dan University Malaya Medical Centre) dan wakil-wakil makmal (<http://webjka.dph.gov.my/sars/035044.htm>).
- ii. Mangsa pertama meninggal dunia di Malaysia akibat SARS, iaitu seorang lelaki Cina berumur 64 tahun berasal dari Kampung Baru Batu Balai Jerantut, Pahang yang pernah melawat China dari 6 hingga 14 Mac 2003 sebelum singgah di Singapura pada 15 dan 16 Mac 2003. Beliau jatuh sakit dan dimasukkan ke Hospital Kuala Lumpur pada 29 Mac 2003. Pesakit itu meninggal dunia pada awal pagi 30 Mac 2003 (Mohd Shahar Akashah, 2003).
- iii. SARS sudah menjangkiti 1485 orang di seluruh dunia dan menyebabkan sekurang-kurangnya 54 kematian dengan jumlah kes terbanyak di wilayah Guandong, China (Berita Minggu, 30 Mac 2003).

KESAN SARS

Gejala SARS telah menimbulkan banyak kesan negatif kepada dunia termasuk Malaysia. SARS mempengaruhi negara dalam banyak aspek, antaranya dalam bidang ekonomi, sosial dan politik. Dari segi ekonomi, penularan wabak SARS merupakan antara peristiwa yang menggugat kelancaran perkembangan ekonomi negara (<http://www.karangkrak.com.my/E-majalah/Dewan/Ekonomi/default.asp?categories=Agenda>).

Sebagai contoh, lebih 120 penternak ayam di negeri Kedah dan Perlis mengalami kerugian lebih RM50,000 dalam tempoh sehari sejak beberapa hari selepas wujudnya ancaman virus SARS. Pengerusi Persatuan Penternak Ayam Kedah/Perlis, Jafri Ahmad, melaporkan berikutan ancaman SARS, harga pasaran ayam ladang jatuh ke paras RM2.30 sekilogram berbanding RM2.80 sebelum wabak SARS. Sebelum ini, purata sebanyak 70,000 ekor ayam sehari mampu dipasarkan di Kedah dan Perlis, namun akibat ancaman itu, tidak sampai 50,000 ekor ayam dipasarkan, sejak beberapa hari lalu. Paling ketara, permintaan bekalan keperluan di hotel Pulau Langkawi merosot sebanyak 30 peratus. Sebelum ini, penternak mampu memasarkan lebih 4,000 ekor ayam sehari. Ini tidak termasuk pengurangan bekalan di semenanjung yang menyebabkan penternak mengeluh kerugian sekiranya wabak ini berlarutan, beliau mengulas panjang (<http://www.jphpk.gov.my/Malay/Apr03%2015b.htm>).

Di samping itu, industri penternakan ayam negara turut menjadi mangsa SARS apabila ancaman penyakit berjangkit itu menjejaskan jualan 10 hingga 20 peratus pengeluaran ayam harian, membabitkan kerugian RM1 juta seminggu. Penasihat Persekutuan Persatuan-Persatuan Penternak Malaysia (FLFAM), Datuk Dr Lee Chong Meng berkata kemasukan pelancong ke Malaysia berkurangan akibat ancaman SARS di rantau ini menyebabkan hotel, restoran dan pusat penjaja mengurangkan jumlah ayam yang dibeli. Katanya, ancaman penyakit berjangkit yang turut menyebabkan orang ramai kurang keluar rumah untuk makan di tempat yang biasanya menjadi tumpuan turut merugikan penternak ayam negara (<http://www.jphpk.gov.my/Malay/Apr03%2012.htm>).

Begitu itu, jumlah kutipan cukai negara juga telah mengalami kemerosotan akibat SARS. Ketua Pengarah Kastam Di Raja Malaysia (KDRM), Datuk Paduka Abdul Halil Abdul Mutalib berkata, “kutipan cukai oleh KDRM terjejas oleh SARS. Ia menjejaskan sasaran kutipan

cukai yang ditetapkan oleh kerajaan iaitu sebanyak RM 26 bilion tahun ini. Ia juga menjejaskan industri pelancongan dan perhotelan yang menyumbang lima peratus cukai perkhidmatan (Mingguan Malaysia, 13 April 2003).

Dari aspek pelancongan pula, jumlah pelancong yang mengunjungi destinasi-destinasi menarik dalam negara berkurangan. Akibatnya industri pelancongan yang merupakan penyumbang kepada pendapatan negara telah merosot dengan mengejut. Jangkitan virus SARS telah menyebabkan beribu-ribu pelancong dari negara luar tidak lagi melawat Malaysia buat sementara waktu. Ini telah menyebabkan kerugian besar sektor tertentu dan seterusnya kepada industri pelancongan negara, satu industri yang memberi sumbangan tinggi kepada pendapatan negara (<http://www.katmb.com.my/kt/MesejPengerusi/Mesej.asp>. T.Hlm).

Sebagai contoh, mengikut laporan yang diterima daripada hotel-hotel di Melaka, SARS lebih memberi kesan daripada pencerobohan Amerika Syarikat ke atas Iraq di mana daripada 30,168 pelancong yang membuat tempahan hotel, 14,557 daripadanya telah membatalkannya (<http://www.melakamingguini.com.my/dewan4.html>).

Di samping itu, industri penerbangan juga turut terkena bahang wabak SARS. Menurut Pengarah Eksekutif Malaysia Airports Holdings Berhad (MAHB) Rosman Abdulah, wabak Sars telah memberi kesan kepada operasi MAHB, terutama pada April lalu. Jumlah penumpang pada bulan berkenaan menurun sebanyak 17.8 peratus di semua lapangan terbang berbanding masa yang sama tahun sebelumnya. Penurunan jumlah penumpang menurutnya membabitkan penumpang antarabangsa (http://www.tv3.com.my/news/bu/may2003/29_berita6.html).

Menteri Pengangkutan, Datuk Seri Dr. Ling Liong Sik pula berkata, 700 tempahan penerbangan dibatalkan oleh penumpang dalam sehari pertengahan April 2003 lalu disebabkan kebimbangan terhadap wabak SARS (http://www.tv3.com.my/news/bu/may2003/29_berita6.html).

Pada masa yang sama, pemandu limousin di Lapangan Terbang Antarabangsa Kuala Lumpur (KLIA) juga terpaksa menunggu sehingga sepuluh jam untuk mendapatkan pelanggan pertama. Ini berikutan jumlah penumpang penerbangan yang semakin berkurangan sejak wabak SARS melanda lebih 20 buah negara (Suhana Abdul Mutalib, 2003).

Seterusnya, masyarakat secara umum turut terkesan daripada wabak SARS. Sebagai buktinya, perasaan bimbang dan takut telah mula menyelubungi penduduk terutamanya sekitar kawasan yang disahkan terlibat dengan virus SARS. Contohnya di Kampung Baru Batu Balai dan Kampung Baru Damak di Jerantut Pahang setelah seorang lelaki dari kampung tersebut telah meninggal dunia akibat SARS (Mohd Shahr Akashah, 2003).

SARS tidak sahaja menjejaskan ekonomi, bahkan turut menjejaskan acara sukan. Beberapa kejohanan sukan seperti kejohanan badminton antarabangsa termasuk Terbuka Malaysia, Singapura dan Indonesia ditunda berikutan kebimbangan wabak SARS yang melanda (Mingguan Malaysia, 25 Mei 2003).

Sebahagian atlit turut menyuarakan pandangan mereka tentang kesan wabak SARS. Pemain skuasy nombor satu negara, Ong Beng Hee mengakui SARS memberi kesan terhadap kedudukannya dalam ranking dunia. Beng Hee berkata, pembatalan dan penundaan beberapa kejohanan antarabangsa menyebabkan dia tidak dapat beraksi sehingga rankingnya jatuh pada kedudukan ke-10 dunia (Sry Angreni Mohd Zet, 2003).

TINDAKAN LANJUT

TKPK tersentak daripada lamunannya apabila terdengar bunyi ketukan pintu biliknya. Setiausahanya masuk lalu memberikan laporan terkini tentang SARS. TKPK menyedari bahawa beliau mesti melakukan langkah-langkah pencegahan bagi mengawal dan membendung wabak SARS daripada terus merebak. Beliau juga sedar, dengan kematian seorang lelaki akibat virus SARS di Malaysia, kemungkinan besar ia boleh meragut lebih banyak nyawa lagi.

BIBLIOGRAFI

- Arshad Khan. 2003. "Lelaki 64 Tahun Mangsa Pertama SARS Meninggal di HKL". *Mingguan Malaysia*. 6 April. Hlm: 1.
- Mohd Shahr Akashah. 2003. "Kerajaan Bertindak Lindungi Rakyat". *MASSA*. 12-18 April. Hlm:14.
- Mohd Shahr Akashah. 2003. "Virus SARS: Jangan Lawat Singapura". *MASSA*. 5-11 April. Hlm: 15.
- Najibah Hassan. 2003. "Cabaran Golongan Berisiko Tinggi". *Mingguan Malaysia*. 27 April. Hlm: 27.
- Najibah Hassan. 2003. "Membongkar Virus Pembunuh SARS". *Mingguan Malaysia*. 23 Mac. Hlm: 31.
- Persidangan Dewan Undangan Negeri Melaka ke 10. 2003. "SARS Jejas Sektor Pelancongan". <http://www.melakamingguini.com.my/dewan4.html>.
- Raihanah Abdullah. 2003. <http://www.jphpk.gov.my/Malay/Apr03%2014a.htm>.
- Raihanah Abdullah. 20 April 2003. "SARS Penyakit Baru Abad ke-21". <http://www.jphpk.gov.my/Malay/Apr03%2020a.htm>.
- Rohana Man. 2003. "SARS: Membetulkan Mitos-Mitos Umum". *Estidotmy*. Ed. 16. Utusan Malaysia. 26 Mei. Hlm: 8-9.
- Salina Abdullah. 2003. "Berjaga-Jaga Wabak Pneumonia". *Berita Harian*. 15 Mac. T. Hlm.
- Sry Angreni Mohd Zet. 2003. "Perang, SARS Jejas Ranking Beng Hee". *Mingguan Malaysia*. 20 April. T. Hlm.
- Suhana Abdul Mutalib. 2003. "SARS: 10 Jam Tunggu Penumpang Pertama". *Mingguan Malaysia*. 20 April. Hlm: 12.
- T.p. 2003. "Malaysia Masih Bebas SARS: Dr. Taha". *Berita Harian*. 29 Mac. Hlm: 12.
- T.p. 2003. "Serangan SARS Belum Tunjukkan Tanda Reda". *Berita Minggu*. 30 Mac. Hlm: 13.

- T.p. 2003. "Chua: SARS Tidak Merebak ke Malaysia". *Mingguan Malaysia*. 30 Mac T.Hlm.
- T.p. 2003. "Serangan SARS Belum Tunjukkan Tanda Reda". *Berita Minggu*. 30 Mac. Hlm: 13.
- T.p. 2003. "Perang Iraq, SARS Jejas Kutipan Cukai Kastam". *Mingguan Malaysia*. 13 April T. Hlm.
- T.p. 2003. Ahad. "BAM Teruskan Rancangan". *Mingguan Malaysia*. 25 Mei. T.Hlm.
- T.p. t.th. "Sars (Severe Acute Respiratory Syndrome)". <http://www.medic.uum.edu.my/sars1.htm>.
- T.p. 2003. <http://webjka.dph.gov.my/sars/035044.htm>.
- T.p. t.th. "Pakej Strategi Baru Ekonomi Galak Pertumbuhan PKS". <http://www.Karangkraf.com.my/E-majalah/Dewan/Ekonomi/default.asp?categories=Agenda>.
- T.p. 15 Apr 2003. "SARS: 120 Penternak Ayam Rugi RM50,000". *Berita Harian Online*. <http://www.jphpk.gov.my/Malay/Apr03%2015b.htm>.
- T.p. 12 Apr 2003. "Pengusaha Ternakan Ayam Kerugian RM1 Juta". *Berita Harian Online*. <http://www.jphpk.gov.my/Malay/Apr03%2012.htm>.
- T.p. 2003. Laporan Tahunan dan Kewangan Koperasi Angkatan Tentera Malaysia Berhad bagi tahun kewangan berakhir pada 31 Disember 2002. <http://www.katmb.com.my/kt/MesejPengerusi/Mesej.asp>. T.Hlm.
- T.p. t.th. Malaysia Hampir Bebas Ancaman Sars http://www.tv3.com.my/news/bu/may2003/29_berita6.html.
- <http://www.cdc.gov/sars/about/fs-SARS.html>.
- <http://www.medicalnewstoday.com/articles/7543.php>.